

דרשות גדולות

מים ראשונים: דף זה משלים את הדף [דרשות חכמים בציבור](#) שנכתב גם הוא לכבוד שבת הגדול.

ספר שבולי הלקט סדר פסח סימן רה - דין שבת שלפני הפסח למה קורין אותו שבת הגדול

מצאתי בפרדס שחיבר רבינו שלמה זצ"ל שבת שלפני הפסח נהגו לקרותו שבת הגדול... ועל שנעשו נסים לישראל באותו שבת אשר לפני הפסח לפיכך נקרא שבת הגדול שבת שלפני הפסח¹... טעם אחר לפי שמאחרין העם בשבת שלפני הפסח לשמוע הדרשה עד אחר חצות סמוך למנחה עד שדורשין שם הלכות ביעור והלכות שמירת המצות. הלכות מלאכת יום טוב הלכות חולו של מועד הלכות עשיית ליל ערב הפסח ועוד כדי לספר גבורות אלהינו איך באו אבותינו במצרים איך הוציאם בתועפות ראם לו וקרע לנו את היס ולספר ולדרוש בקהל את כל אשר עשה ומושך הרבה והעם אינן נפטרין לבתייהן עד שישמעו שיגמור את הכל... ומפני משך זה נראה בעיני העם היום גדול וארוך יותר מיום אחר ועל כן קראו לשבת זה שבת הגדול. כיוצא בדבר אתה אומר צום הגדול צומא רבא לפי שכל היום הן עומדין בבית הכנסת להתפלל, נראה היום ארוך וגדול ועל כן קראו שמו גדול ורבא. ומנהג בני אדם כשאינן הולכין לכאן ולכאן כל היום, אלא יושבין במקום אחד ואין להם מה לעשות, מנהג לומר כמה זה יום גדול².

מסכת פסחים דף ע עמוד ב

תניא, יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו בדרום. אמר: אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל: מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת, מה הן אומרים לו? תמנהי על שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין גדולים, ולא אמרו להן לישראל: חגיגה דוחה את השבת³.

בראשית רבה פרשת בראשית, פרשה ג סמן ו

¹ סיבה מרכזית לשם "שבת הגדול", החוזרת ברוב ספרות המנהגים של הראשונים, היא הנס שנעשה לבני ישראל במצרים כאשר זבח את קרבן פסח מהצאן דווקא והמצרים לא הזיקום. כפי שאומר משה לפרעה: "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו" (שמות ח כב). הקטע המובא כאן לקוח מסידור רש"י (רבינו שלמה זצ"ל) סימן שנב: "שבת שלפני הפסח נהגו העם לקרותו שבת הגדול, ואינן יודעים על מה, שאינו גדול יותר משאר שבתות השנה. אלא... אמרו ישראל: הן נזבחו את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו" (שמות ח כב), אמר להם הקב"ה לישראל: עתה תראו הפלא אשר אעשה לכם, הלכו ולקחו איש את פסחיהם... ועל שם שנעשו בו נסים לישראל באותה שבת שלפני הפסח לפיכך נקרא שבת הגדול שבת שלפני הפסח". ראה בדומה גם תוספות מסכת שבת דף פז עמוד ב ד"ה: ואותו יום חמישי בשבת היה. בהקשר (קצת עקיף) לנושא זחיחת אלוהי מצרים, ראה דברינו [המכה האחת עשרה – עשיית השפטים באלוהי מצרים](#), בפרשת בא.

² סיבה אחרת ומאוחרת יותר לשם "שבת הגדול", היא שהשבת לפני הפסח הפכה לשבת בה רבו הדרשות והשיעורים ולימוד ההלכות לפני חג הפסח. שבת הגדול – שבת שבה הגדול דורש, שבת שבה יש דרשות גדולות והיום עמוס והקהל אולי גם קצת קצר-רוח. שבולי הלקט הוא חכם איטלקי מהמאה ה-13 - ר' צדקיה ב"ר אברהם הרופא ממשפחת הענונים ברומא. אחריו, מביא טעם זה לשבת הגדול המהר"ל (רבי יעקב בן משה מולין, גרמניה המאה ה-14): "נהגו בשבת הגדול להוציא בדרשה חובת ציבור. וזהו אחד מן הטעמים שנקרא שבת הגדול, על דרך שנקרא יום כיפורים צומא רבה, לפי שמאריכין בו בתפילה ובתחנונים, כך מאריכין כאן בדרשות משום דנפיש וחמירי הלכות פסח. והפייט קאמר "להוציא חובת ציבור", אלמא דחובה היא לדרוש". הפיוט אליו הוא מתכוון הוא הפיוט אדיר דר מתוחים (איטליה מאה 10? המחבר לא ידוע) שמופיע בסיפורים ישנים כיוצא או סדר לשבת הגדול ומונה את הלכות הפסח ומקצת ליל הסדר. ראה שם הבית: "גשתי כשאני אכור, לפשוט בעם ציבור, כמזכיר ולא כמזהיר בדיבור, להוציא חובת ציבור". ולא ניכנס כאן למכלול ההסברים למקור השם "שבת הגדול" עליו כבר כתבו רבים וטובים, ראה [אתר דעת](#), [ויקיפדיה](#) ועוד. כאן נבקש להתמקד ברעיון של "דרשת גדול" או "דרשה גדולה" ולמצוא לו מקבילות ומקורות קדומים ולא דווקא בהקשר עם ערב פסח.

³ הדרשה הגדולה הראשונה שמצאנו היא של שמעיה ואבטליון על הדין המורכב של ערב פסח שחל בשבת (הפעם הבאה שצפוי צירוף כזה היא בשנת תשפ"א). עניין זה מוזכר ארבעה דפים לאחר הסיפור על הלל שעלה מבבל ומשום שידע את ההלכה של ערב פסח שחל בשבת נתנו לו בני בתירא את הנשיאות (פסחים סו ע"א). על נושא זה הרחבנו לדון בדברינו [בני בתירא](#). עפ"י סדר הדורות והעניינים, נראה שהסיפור שכאן קודם לסיפור של בני בתירא, שהרי כאן מוזכרים שמעיה ואבטליון ויהודה בן דורתאי שחלק עליהם. שמעיה ואבטליון העבירו קו ברור שקרבן פסח דוחה את השבת אבל לא קרבן חגיגה, שהוא קרבן שלמים שבא להוסיף כדי אכילת בשר לכל הקרואים. יהודה בן דורתאי (וסיעתו?) חלקו על כך ופסקו שגם קרבן חגיגה דוחה את השבת. ומשלא נתקבלה דעתם, וכנראה גם לא התירו להם לנהוג כך למעשה, נאלצו לפרוש לדרום, אם באורח קבע ואם רק בערב פסח שחל בשבת, על מנת שלא יבואו לידי חיוב הקרבן מדין דרך רחוקה (ראה רש"י ושטיינזלץ). זמן קצר לאחר מכן – הלל הרי שימש את שמעיה ואבטליון – נשכח הדין כולו, כולל שקרבן פסח דוחה את השבת, או שמא התגברה דעה קיצונית אחרת, ששום דבר לא דוחה את השבת. בא הלל ומחדש את ההלכה שקרבן פסח דוחה את השבת, אבל לא מזכיר במאומה את קרבן חגיגה! שילוב שני סיפורים אלה דורש העמקה ולימוד ואנו מבקשים רק להראות כיצד גם דרשות גדולות של דרשנים גדולים צריכים חזרה ושינון, על מנת שלא יישכחו.

"וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החושך" (בראשית א ד), רבי זעירא בריה דרבי אבהו דרש בקיסרין: מניין שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו? מן הכא: "וירא ... ויבדל". רבי יהודה בר' סימון אמר: הבדילו לו, רבנן אמרי הבדילו לצדיקים לעתיד לבוא, משל למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו.⁴ א"ר ברכיה: כך דרשו שני גדולי עולם: רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש: "ויבדל" - הבדלה ממש, משל למלך שהיה לו שני איסטרטיגין: אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה. והיו שניהם מדיינים זה עם זה: זה אומר ביום אני שולט, וזה אומר ביום אני שולט. קרא המלך לראשון, אמר לו: פלוני, יום יהא תחומך. וכן לשני א"ל: פלוני, לילה יהא תחומך. כך: "ויקרא אלהים לאור יום" - אמר לו: יום יהא תחומך, "ולחושך קרא לילה", אמר לו: לילה יהא תחומך.⁵

דברים רבה פרשת כי תבוא, פרשה ז סימן ח

מעשה ברבי שהיה דורש בבית המדרש הגדול. וכשהיה מבקש ליכנס לדרוש, היה אומר: ראו אם נתכנסו כל הקהל!⁶ ומהיכן אתה למד? ממתן תורה. מניין? שנאמר: "באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי" (דברים ד ו).⁷

מדרש תנאים לדברים לג כג

"נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' " - זה בית המדרש הגדול של טבריה שהוא מלא ברכה שהוא בתוך חלקו שלנפתלי.⁸

מסכת אבות דרבי נתן נוסח א פרק מא

... אותו היום נכנס רבי שמעון (בן אלעזר) לבית המדרש הגדול שלו ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארז. מה קנה זה כל הרוחות באות ונושבת בו, הולך ובא עמהם. דממו הרוחות, חוזר הקנה עומד במקומו. ומה סופו של קנה זה? זכה ליטול הימנו קולמוס לכתוב ספר תורה. אבל ארז, אינו עומד במקומו, אלא כיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו. ומה סופו של ארז? באים עליו סתתין ומסתתין אותו ומסככין ממנו בתים והשאר משליכין אותו לאור. מכאן אמרו: "יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז".⁹

⁴ דרשות נאות על הבדלת האור להלכות ברכת הבדלה ולעיתיד לבוא, שאינן מתמודדות עם מעשה הבריאה.

⁵ שני הדרשנים (ובעלי הפלוגתא) הגדולים, ר' יוחנן ור' לקיש, אינם מוכנים להסתפק בדרשות ה"ל על "ויבדל", אלא דורשים למצות את המשמעות העמוקה של המונח החשוב הזה, בתורה ובמדע, להבנת הבריאה. מעשה הבריאה כמו מעשה הלימוד והמחקר האנושי מבוססים על הבדלות: סיווג, מיון, הבחנות, חלוקה לקבוצות ומתן שמות ברורים לכל סוג ומין. אלהים שם חיץ ברור בין אור לחושך, יום ולילה, ארץ ושמים, ארץ וימים ואף נותן להם שמות, יכולת שמכל היצורים שבעולם ניתנת לאדם שנברא בצלם אלהים. (ראה דברינו [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא). זו דרשת "שני גדולי עולם". ומצאנו עוד זוג שזכה לכינוי "דרשו ... גדולי עולם", ר' אליעזר ור' יהושע ברות רבה ז ז, תנחומא בראשית ט וכן זכו לתואר גדולי עולם שמעיה ואבטליון (ירושלמי פסחים פרק ו הלכה א). וצריך להבין למה דווקא זוגות אלה זכו.

⁶ רבי יהודה הנשיא היה מקפיד על כבודו כפי שמובא במספרי מקורות (סוף מסכת הוריות) וכאן נראה שהקפיד על "רוב עם" בדרשתו. וכך גם במוטו כשציווה על סדרי הלוויה שלו "אל תספדוני בעיירות והושיבו ישיבה לאחר שלושים יום" - לא משום טרחה, כפי שדנה הגמרא, אלא משום יקרא - יוקרה (כתובות קג א-ב).

⁷ לצורך קיום דרשה גדולה של אדם גדול בבית המדרש הגדול, משביתים את כל שאר בתי הכנסת ובתי המדרש ומתרכזים, כל הקהל, כל הקהילה, אל בית המדרש הגדול שבעיר. מעין זה ראינו כשבאנו לגור בעיר רחובות לפני שנים - כל העיר מתכנסת בבית הכנסת הגדול של העיר לשמוע את מרא דאתרא בשבת הגדול ובשבת תשובה. ויש לכך גם שכר. ראה הסיפור המרגש, בגמרא חגיגה ג ע"א, על נכדיו של ר' יוחנן בן גודגאדא (בני בתו ויש אומרים בני אחותו) שהיו אילמים ואע"פ כן, מתמימים ומקדימים בכניסתם לבית המדרש הגדול של רבי, יושבים לפניו ומנידים בראשם כמבינים הסוגיה ושפתותיהם מרחשות. וביקש עליהם רבי רחמים והתרפאו ואז התגלה שהם חכמים גדולים וקלטו הכל וביקאים בהלכות, מדרשי הלכה והתלמוד כולו.

⁸ אפשר שבכל דור ובכל מקום היה קיים מוסד "בית המדרש הגדול" כמקום של כינוס תורה, דרשות לציבור, קביעת הלכה וגם פעולות חברה כמו התרמה וצדקה. ראה דברים רבה ד ח: "מעשה בר' חייא שעשה נדבה בבית המדרש הגדול שבטבריא ופסק אדם אחד ליטרא של זהב. נטלו ר' חייא והושיבו אצלו וקרא עליו: מתן אדם ירחיב לו". (ראה דברינו [כי ירחיב](#) בפרשת ראה). גם המעשה של האשה שאיחרה להגיע לביתה בליל שבת משום ששמעה את דרשתו של רבי מאיר, אירע, כך נראה בבית המדרש הגדול שבטבריה (ראה סיפור המעשה בדברים רבה ה טו בערך השלום, מובא בדברינו [שלום בין איש לאשתו](#) בפרשת נשא). ראה ירושלמי מגילה פרק ג הלכה א (וכן הוא בפתיחתא יב של איכה רבה) ראה גם הרס המקדש שרף אספסיינוס גם את "הבית הגדול - זה מדרשו של רבן יוחנן בן זכיי ששם היו מתנין גדולותיו של הקב"ה". ראה גם בית המדרש הגדול של יששכר לעתיד לבוא: "ושרי ביששכר עם דבורה - מלמד שבית המדרש הגדול עתיד להיות בתוך שבטו שליששכר". ויש עוד.

⁹ "בית המדרש הגדול" הפך עם הזמן, כנראה, לבית המדרש של החכם המקומי, מעין מרא דאתרא, ולא דווקא של ערים מובילות דוגמת ציפורי וטבריה (או ירושלים מושב הסנהדרין). ראה מסכת ברכות פרק ד משנה ב: "רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה. אמרו לו: מה מקום לתפילה זו? אמר להם: בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי, וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי". ובגמרא ברכות כח ע"ב: "תנו רבנן: בכניסתו מהו אומר? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ביציאתו מהו אומר? מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי

ספרי זוטא (במדבר) פרק כז פסוק יט

"והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה" - שיהא מומחה מפי אלעזר הכהן ומפי כל העדה, מלמד שאמר לו הקב"ה למשה לך והעמיד תורגמן ליהושע ויהא יושב ודורש ושואל לפניך בראש כל גדולי ישראל.¹⁰

מסכת גיטין דף נז עמוד ב

מעשה בדי' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון, הרגישו בעצמן למה הן מתבקשים, אמרו: אם אנו טובעין בים אנו באין לחיי העולם הבא? דרש להן הגדול שבהן: "אָמַר ה' מְבֹשֶׁן אָשִׁיב אָשִׁיב מִמְצָלוֹת יָם" (תהלים סח כג). מבשן אשיב - מבין שיני אריה אשיב, ממצלות ים - אלו שטובעין בים; כיון ששמעו ילדות כך, קפצו כולן ונפלו לתוך הים. נשאו ילדים קל וחומר בעצמן ואמרו: מה הללו שדרכן לכך - כך, אנו שאין דרכנו לכך - על אחת כמה וכמה! אף הם קפצו לתוך הים. ועליהם הכתוב אומר: "כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה".¹¹

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: חידה: איפה אומרים על שבת "גדול" בכל שבת? פעמיים ואולי גם שלוש.

קרנות וכו'". שם, התפילה היא בינו לבין עצמו ואילו רבי שמעון, היה פותח את דרשתו בדברי כיבושין שנאמרו בפומבי ומכוונים יותר מכל, לעצמו. תזכורת עצמית לדרשן שיהיה רך כקנה ויזכה שדברי תורתו יכתבו בלב שומעיו כספר תורה; ולא קפדן וקשה וגאותן כארז שסופו להיכשל ולהכשיל. כך רצינו לדרוש. אלא שבקריאת המעשה כולו שם, מדובר על מקרה שבו ר' שמעון בן אלעזר: "בא ממגדל עדר מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל על שפת הים. ראה אדם אחד שהיה מכווער ביותר, א"ל: ריקה, כמה מכווער אתה. שמא כל בני עירך מכווערין כמותך". ר' שמעון פוגע באיש מסיבה לא ברורה (זחה דעתו עליו) ולאחר שהכיר בטעותו הוא מתנצל בפומבי בבית המדרש הגדול שלו. אז אין זו פתיחה לדרשה, אלא התנצלות חד-פעמית. ואפשר שבכל זאת, מכאן ואילך, אכן כך פתח ר' שמעון את דרשותיו ולימודו בבית המדרש הגדול שלו, במעין תזכורת לאירוע שקרה לו ונכשל בו וקבלה לעתיד.

¹⁰ וכן הוא באבות דרבי נתן נוסח א פרק יז: " ... וידבר משה אל ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו. אמר לו הקב"ה למשה: משה, קח לך את יהושע ... לך ועמוד לו תורגמן וידרוש לפניך בראש גדולי ישראל". ראה גם הסיפור על תחילתו של ר' אליעזר בן הורקנוס באבות דרבי נתן נוסח א פרק ו ובבראשית רבה מב א (ובוודאי בתחילת פרקי דרבי אליעזר), שם מסופר "אותו היום רבן יוחנן בן זכאי יושב ודורש בירושלים וכל גדולי ישראל יושבין לפניו" ורבן יוחנן בן זכאי מאיץ בר' אליעזר להמשיך את הדרשה במקומו, ועמד ר' אליעזר "ודרש בדברים שלא שמעתן אוזן מעולם". דרשת הגדול, דרשה גדולה, היא גם לפי רוב הקהל כפי שראינו וגם לפי איכותו. אם כולם מתכנסים, גם הגדולים שם, גם אלה שאולי יכלו לדרוש לא פחות טוב מהרב הדורש, זו גדולתו של המעמד, של הדרשן ושל הקהל. לפיכך, המבחן של יהושע, ר' אליעזר וכל דרשן שבת הגדול ושבת בשבתו הוא להתכונן טוב, אבל לא לירא ולא לפחד מגדולי ישראל שיושבים בקהל. בן סירא אמר: "בגדול ממך אל תדרוש" (בראשית רבה ח ב), אבל אם מצרפים את עצתו של ר' שמעון על הקנה והארז, אם מכבדים את הקהל, אין לירא ואין לחשוש. ובכל זאת, אימת הציבור תמיד קיימת כפי שראינו במקרה של לוי בן סיסי בעיר סימוניא (בראשית רבה פא ב, בדברינו [דרשות חכמים בציבור](#)).

¹¹ נסיים, להוותנו, בדרשה גדולה קשה זו של מסירות הנפש, בה הגדול שבחבורת הילדים שנשבו היה צריך לדרוש להם כפי שדרש. השנה (תשע"ד) אנו מציינים שבעים שנה לפלישה הגרמנית להונגריה שהעלתה את הכוֹרֶת על יהדות הונגריה ובשנה הבאה שבעים שנה לתום מלחמת העולם השנייה בה נכחד כשליש מהעם היהודי. מי יודע בכמה דרשות "שבת הגדול", באירופה בשנות המלחמה הקשה והשוואה האיומה, נאספו כל הקהל לבית המדרש המרכזי בעיר ושמעו בקול בכיות את דרשת הרב שמנסה לעודד את רוחם הקשה, לנסוך בהם תקווה או חו"ח להכניסם לגרוע מכל. אנו שזכינו וזוכים לדרשות גדולות בשבת הגדול, בשבת תשובה ובכל שבתות השנה, מתוך חירות ועצמאות, מנוחת גוף ונפש, נזכור אותם.